

Historický vývoj poľnohospodárskych družstiev na Slovensku od 19.storočia až po súčasnosť

Historical development of agricultural cooperatives in Slovakia since the 19th century to the present

Daniel Madarász

Summary

Agricultural cooperatives always played an important role in the national economy of Slovakia. They performed an important function of primary producers of agricultural commodities and played an important role in policy decisions. Their number and structure is constantly changing. The most significant changes undergone during the first Czechoslovak Republic, the collectivization era and also during the transformation process. Although the number of agricultural cooperatives are still declining agricultural cooperatives are the most important form of business in Slovakia. Aim of this article was to present a brief overview of the development of a number of agricultural cooperatives in Slovakia since 1845, when the first cooperative movement began under the name Farmer's Association in Sobotište, to the present.

Key Words

agricultural cooperatives, collectivization, the transformation process, cooperative movement, Farmers Association, a form of business

---

Úvod

Nato aby sme lepšie pochopili činnosť a fungovanie právnej formy družstiev v spoločnosti a taktiež aby sme pochopili ich funkciu potrebujeme poznať ich minulosť. Družstevníctva má vyše 165 ročnú históriu a korene jeho vzniku siahajú späť do čias priemyselnej revolúcie. Prvé družstvá vznikali z veľmi jednoduchého dôvodu. Tento jednoduchý dôvod možno pochopiť ako ochranu malých podnikateľov a živnostníkov pred stále sa zväčšujúcou a rozrastajúcou trhovou ekonomikou, ktorá pohltila celý európsky kontinent nevynímajúc Slovensko vtedy ešte ako súčasť Rakúsko-uhorskej monarchie. Malí a drobní podnikatelia, živnostníci a roľníci vedeli, že v boji proti silnejším konkurentom majú iba málo šancí na uplatnenie sa v ekonomicko-sociálnom postavení a na trhu môžu uspieť len vtedy ak si spoja svoje sily. Na základe hesla: „čo nemôže urobiť jeden, dokážu mnohí“ (Demo a kol.2001) boli založené prvé svojpomocné organizácie nazývané spolky alebo taktiež družstvá. Túto počiatočnú úlohu si zachováva ja dnes hoci už iba v menšej miere nakoľko sa počet a štruktúra poľnohospodárskych družstiev počas posledných desaťročí výrazne zmenil. Družstvá zohrávajú dôležitú úlohu v oblasti stabilizácie vidieckeho osídlenia, udržaní zamestnanosti a udržanie a tvorbu kultúrnej krajiny.

Materiál a metódy

Cieľom článku je poukázať a podať teoretický základ na historický vývoj družstevníctva a poľnohospodárskych družstiev a na Slovensku v historickom kontexte od konca 19. storočia

až po súčasnosť nakoľko sa poľnohospodárske družstvá, ako právna forma podnikania predtým tiež nazývané aj roľnícke družstvá, v najväčšej miere pričínili o rozvoj a zachovanie tradičného poľnohospodárstva, ktoré je aj v dnešných časoch úzko spojené so stabilizáciou vidieka a jeho rozvojom. Preto si myslím, že tento článok umožní pochopiť niektoré súvislosti spojené s dôležitosťou danej problematiky v súčasnosti. V článku boli použité údaje z odborných publikácií dotýkajúcich sa predmetnej problematiky a zo štatistických ročeniek.

1.Obdobie vzniku a rozvoja družstevníctva

Prvé družstvo vzniklo na pozadí veľmi nepriaznivých hospodárskych pomerov. Rozdiely v ekonomike medzi Rakúsko-uhorskou monarchiou a ostatnými krajinami Európy sa stále zväčšovali. Tieto zmeny pociťovali najmä chudobné vrstvy obyvateľstva, medzi ktoré patril i slovenský národ, žijúci hlavne z poľnohospodárstva. Na prelomenie bariér v tejto oblasti sa však našli také osobnosti, ktorí nenechali národ napospas osudu. Tí ktorí sa chopili iniciatívy boli vôbec prvými v kontinentálnej Európe, ktorí založili spolok takéhoto typu. Historicky možno považovať "Gazdovský spolok v Sobotišti" založený Samuelom Jurkovičom v roku 1845 za prvé družstvo na území Slovenska, ešte vtedy ako súčasť Rakúsko-Uhorskej monarchie. Bol to typický príklad myšlienky svojpomoci, založený na princípoch družstevníctva. Mal síce krátke trvanie, skončila činnosť v roku 1861, ale dalo základ pre vznik ďalších spolkov na území dnešného Slovenska(Martuliak,1995).

Myšlienka družstevníctva sa šírila veľmi rýchlo a ujala sa hlavne v tých končinách kde pôsobili slovenskí národovci. Najprv to boli mestá a obce nachádzajúce sa v tesnej blízkosti Sobotišťa a neskôr sa aj pomocou osvetovej činnosti slovenských národovcov šírila po celom Slovensku. Kľúčovým prvkom sa v tomto období stala hlavne osvetová činnosť a udržanie existujúcich spolkov. Aj keď sa prvé družstvá zakladali hlavne ako úverové svojpomocné družstvá, vytvorili podmienky pre existenciu ďalších družstevných typov (Demo, M. a kol., 2001).

Nasledovníkom Jurkoviča boli také osobnosti ako G.Lichard, či M. Ferienčík. Začiatky 60. rokov 19. storočia, je charakteristická postupným uvoľňovaním vnútropolitických pomerov, ktoré zapríčinilo hlavne pád Bachovho absolutizmu. V tomto období dochádzalo k zakladaniu mnohých iných typov družstiev ako boli školské sporiteľne, potravné družstvá, výrobné ale aj nákupné družstvá. Neskôr sa tento trend ustálil a napriek mnohým pozitívnym príkladom sa v období 80. rokov 19. storočia., charakterizuje ako stagnácia vo vývoji družstevníctva (Martuliak, 1995).

Ďalšia etapa vývoja družstevníctva je charakteristická dvoma smermi. Tá prvá je charakteristická zakladaním tzv. trojúčelových družstiev, ktoré sa stali vôbec prvými vidieckymi roľníckymi družstvami na Slovensku. Za ich založením stál J.Vansa a A.Hlinka a okrem predaja vlastných produktov zabezpečoval aj výhodnú kúpu potravín a domácich potrieb a taktiež poskytoval výhodný úver pre členov. Za čas silnejúcej maďarizácie to bol výrazný krok. Druhý smer je charakteristický vybudovaním nového roľníckeho hnutia na nových základoch, ktorého hlavným iniciátorom bol P.Blaho. Vznikali hlavne na západnom Slovensku a napriek mnohým pokusom zakázať ich činnosť sa zachovali do konca prvej svetovej vojny. Pomohlo k tomu aj založenie prvej Celouhorskej centrály slovenských družstiev, vďaka činnosti M.Hodžu. (Šubertová, 2004)

Nový rozvoj družstevníctva nastal počas vytvorenia prvej ČSR. Z začiatku bolo potrebné vytvoriť novú ústredňu na území Slovenska, keďže ústredná organizácia po rozpade Uhorska neexistovala. Prvým krokom k tejto činnosti bolo zasadnutie valného zhromaždenia Ústredného družstva v Žiline v roku 1919 a neskôr vytvorenie centrály Ústredného družstva v

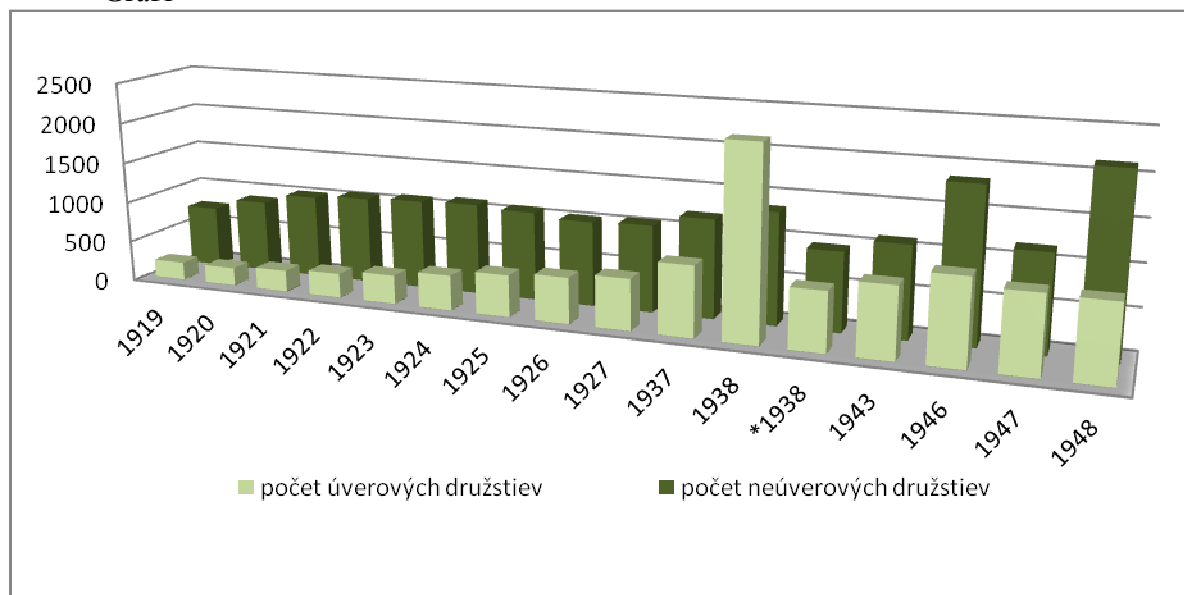
Bratislave v tom istom roku. Rozvoj družstevníctva výrazne napredoval a hlavným propagátorom a iniciátorom rozvoja boli agrárny politici na čele s M.Hodžom. Vznikali nové druhy družstiev ako sú stavebné a bytové, živnostenské a ďalšie typy družstiev. Družstevníctvo sa členilo hlavne na úverové družstvá a neúverové družstvá, ktoré v sebe zahrňovali roľnícke, nákupné a predajné družstvá.(Martuliak, 1995)

V tridsiatych rokoch nastal výrazný nárast počtu družstiev ich rozvoja ale aj ich členskej základne a to aj napriek hospodárskej kríze, ktorá sa prehnala svetom na začiatku 30. Rokov. Po Mníchove 1938 a po vzniku prvého samostatného Slovenského štátu sa rozvoj družstevníctva ešte viac zintenzívnil. Došlo však k anexii južnej časti Slovenska k Maďarsku, čo zapríčinilo zníženie celkových stavov poľnohospodárskych družstiev na Slovensku. Tie, ktoré boli na našom území sa dostali pod politický vplyv HŠLS, ktorá prebrala na seba zodpovednosť za riadenie a vydávanie smerníc pre družstvá. Aj napriek politickým problémom si zachovala svoj demokratický princíp, ktoré boli hlboko zakorenené na slovenskom vidieku a nemohli ju rozvrátiť ani vojnové roky a ani snahy politikov. Významnú úlohu zohrávali družstvá v SNP, kde plnili úlohu zásobiteľov a dodávateľov potravín a poľnohospodárskych produktov (Martuliak, 1995).

Povojnové obdobie prinieslo zo sebou veľké množstvo zmien, ktorým sa malo prispôbiť aj družstevníctvo na Slovensku. Bolo nutné usporiadať vnútornú štruktúru a prispôbiť sa hlavnej úlohe a tým bolo vytvorenie dostatočného množstva potravín pre obyvateľstvo. Nemalou úlohou bolo aj upevňovanie demokratických zásad, ktoré bolo v období prvého slovenského štátu potláčané. Najväčší nárast družstiev nastal medzi rokmi 1945-1948, kedy bolo na slovensku približne 3000 družstiev a malo celkovo okolo 800 000 členov. Celkovo možno povojnové obdobie charakterizovať ako najväčší rozmach družstevníctva, ktorá je znázornená v tabuľke.(Šúbertová, 2003)

Počet družstiev na Slovensku v rokoch 1919-1948

Graf1

Zdroj: Demo M. a kol., 1995, vlastné spracovanie

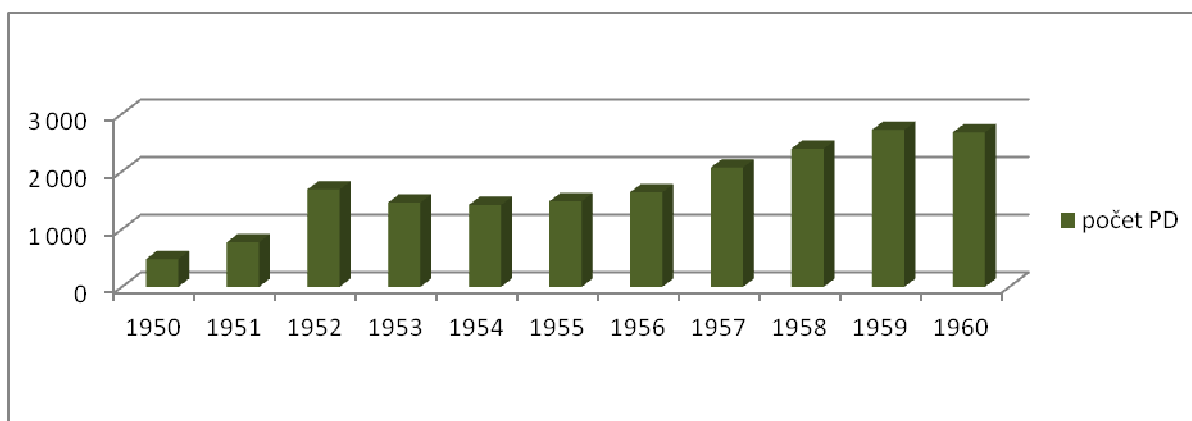
2. Obdobie kolektivizácie a deformácie družstevníctva

Obdobie, ktoré mnohí historici nazývajú aj obdobím reálneho socializmu, prinieslo zo sebou zásadné zmeny. Po upevnení moci KSC sa začala budovať sieť roľníckych výrobných

družstiev na socialistických základoch, na jednotnom kolektívnom systéme pod názvom jednotné roľnícke družstvá (JRD) (Martuliak, 1995). Právnym základom sa stal zákon číslo 69/1949 Zb. o JRD, nariadenie ministra poľnohospodárstva č. 75/1949 Zb., ktorými sa vykonával zákon o JRD a vzorové stanovy JRD vydané Ústrednou radou družstiev so súhlasom ministra poľnohospodárstva. V tejto počiatkovej fáze kolektivizácie vznikli 4 typy JRD. Vznikom JRD došlo k likvidácii súkromného vlastníctva a ku koncu demokratických zásad uplatňovaných v družstvách. Od konca 60. rokov 20 storočia prebehli na území Československa 4 etapy kolektivizácie, ktoré boli charakteristické najprv postupným odstraňovaním úverového a živnostnenského družstevníctva a neskôr aj postupnou klesajúcou snahou o reguláciu družstiev. V roku 1975 došlo k vydaniu novej družstevnej právnej úprave poľnohospodárskeho družstevníctva prijatím zákona č.122/1975 Zb., ktorý zlepšil štruktúru družstiev vytváraním nových väčších komplexov alebo spájaním už existujúcich, postavenie a spoluprácu roľníkov a rozšírenie užívania pôdy. Ku koncu 80.rokov dosahovali poľnohospodárske družstvá ako celok pozitívne hospodárske výsledky a dokázali byť sebestačnými. K tomu napomáhala ja nová stratégia prestavby hospodárskeho mechanizmu legislatívou prijatím zákona č. 90/1988 Zb., o poľnohospodárskom družstevníctve, v ktorých sa prejavovala tendencia ekonomickej samostatnosti (Čáp a Koníř, 1992).

Počet poľnohospodárskych družstiev v rokoch 1950-1960

Graf 2

Zdroj: Štátny štatistický úrad a Štatistická ročenka ČSSR 1961, vlastné spracovanie

3. Tranformačné obdobie a obdobie po vstupe do EÚ

Ďalšou a významnou etapou v dejinách družstevníctva možno považovať obdobie transformácie. V roku 1990 došlo k vytvoreniu nových družstevných zákonov založených na demokratických základoch so zámerom prechodu na trhové hospodárstvo a privatizáciu poľnohospodárskeho sektora.(Bandlerová,2001).Medzi hlavné zákony upravujúce podmienky transformácie patria:

- zákon č. 162/1990 zb., o poľnohospodárskych družstvách
- zákon č.176/1990 zb.,o bytových , spotrebných a výrobných družstvách
- zákon č. 229/1991 zb. o úprave vlastníckych vzťahov k pôde a inému poľnohospodárskemu majetku v znení neskorších predpisov (1. reštitučný zákon)
- zákon č. 42/1992 zb. o úprave majetkových vzťahov a vysporiadaní majetkových nárokov v družstvách v znení neskorších predpisov (tzv. transformačný zákon),
- novela transformačného zákona č. 3/2005 z. z.;
- zákon č. 503/2003 z. z. o navrátení vlastníctva k pozemkom (tzv. 2. reštitučný zákon)
- uznesenie ústavného súdu 218/2005 z. z.,
- zákon č. 181/1995 z. z. o pozemkových spoločenstvách ,

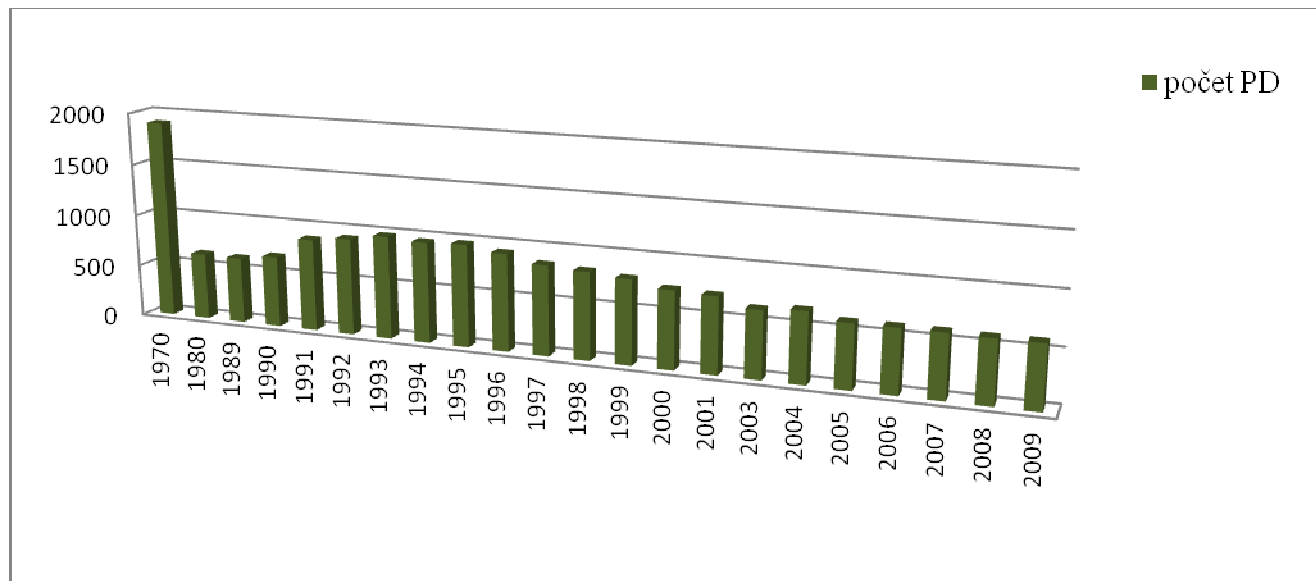
- zákon č. 219/1991 z. z. o samostatne hospodáriacich roľníkoch,
- devízový zákon č. 202/1995 z. z.;
- obchodný zákonník č. 513/1991 zb.;
- zákon č. 330/1991 zb. o pozemkových úpravách, úprave vlastníckych vzťahov, pozemkových úradoch, slovenskom pozemkovom fonde a pozemkových spoločenstvách;
- zákon č. 504/2003 z. z. o nájme poľnohospodárskeho pozemku.

Poľnohospodárske družstvá prechádzali osobitnou formou transformácie. Ako uvádza Bandlerová: *“v družstevnom sektore sa upustilo od privatizácie a zvolil sa osobitný postup transformácie. poľnohospodárske družstvá sa transformovali na základe z. č. 42/1992 zb. o úprave majetkových vzťahov a vysporiadaní majetkových nárokov v družstvách (transformačný zákon). Proces transformácie družstiev mal dve základné časti:*

- *vysporiadanie vlastníckych práv,*
- *samotná vlastná transformácia družstva na nový podnikateľský subjekt v súlade s novým obch. zákonníkom.*“ (Bandlerová, 2001)

Na základe transformácie družstiev došlo k vytvoreniu tzv. transformačného projektu ktorého súčasťou bolo aj vytvorenie rozhodnutia o ďalšej existencii družstiev. Družstvá sa transformovali na obchodné spoločnosti(a.s, s.ro., k.s, v.o.s.) alebo si ponechali svoju právnu formu družstva a tým sa museli prispôbiť novej legislatíve obchodného zákonníka. Väčšina poľnohospodárskych družstiev si ponechala svoju právnu formu družstva, čo možno pripísať nedostatkom skúseností manažérov z inými formami podnikania. (Bandlerová, 2001)

Od roku 1996 nastáva postupný úpadok družstiev čo možno pripísať z časti aj novele transformačnému zákonu č.264/1995 Zb., ktorý reálne skončil v roku 2004. Podľa Šubertovej: *“Novela transformačného zákona bola vlastne reakciou na pokles čistého imania družstiev na strane jednej a možnosťou krytia majetku podľa nominálnej hodnoty uvedenej v transformačných projektoch. Takto sa majetkové podiely oprávnených osôb – nečlenov kapitalizovali prostredníctvom cenných papierov – družstevných podielnických listov. Pre túto etapu je charakteristická stagnácia a degresia poľnohospodárskych družstiev , ale aj snaha doriešiť majetkové vzťahy.*“ (Šubertová, 2004)., Túto situáciu dokumentuje aj klesajúci počet poľnohospodárskych družstiev na Slovensku od roku 1996. Slovensko po vstupe do EÚ v roku 2004 čelilo ďalším výzvam a možnostiam. Museli sa podriadiť novým podmienkam na jednotnom európskom trhu ale zároveň dostali možnosť získania finančných prostriedkov z fondov EÚ. Mnohé poľnohospodárske družstvá sa nevedeli prispôbiť aktuálnym trendom a zmenám a postupne upadli do likvidácie.(Šubertová, 2004). Ďalším aktuálnym trendom, ktoré je možné pozorovať je zmena právnej formy podnikania z družstiev na obchodné spoločnosti, čo je v prvom rade spôsobené nedostatkom voľného vlastného kapitálu a neistoty manažmentov družstiev, ktorá vyplýva zo súčasnej ekonomickej situácie v SR. To má za následok nestále znižovanie počtu poľnohospodárskych družstiev na Slovensku.

Zdroj: Zelená správa 2001-2010 MPSR, vlastné spracovanie

Súhrn

Poľnohospodárske družstvá zohrávali vždy významnú úlohu v národnom hospodárstve Slovenska. Plnili dôležitú funkciu prvovýrobcov poľnohospodárskych komodít a zohrávali dôležitú úlohu pri politických rozhodnutiach. Ich počet a štruktúra sa neustále menila. Najvýznamnejšími zmenami prešli v období prvej ČSR, za čias kolektivizácie a taktiež počas transformačného procesu. Aj keď počet poľnohospodárskych družstiev klesá poľnohospodárske družstvá stále predstavujú najvýznamnejšiu formu podnikania na Slovensku. Cieľom článku bolo podať stručný prehľad o vývoji a počte poľnohospodárskych družstiev na Slovensku od roku 1845, kedy vzniklo na Slovensku prvé družstevné hnutie pod názvom gazdovský spolok v Sobotišti, až po súčasnosť.

Kľúčové slová:

poľnohospodárske družstvá, kolektivizácia, transformačný proces, družstevné hnutie, gazdovský spolok, forma podnikania

Literatúra:

1. Bandlerová, A.: Podnikanie formou družstva na Slovensku. In: Zborník vedeckých prác Medzinárodné vedecké dni: Ekonomické a manažérske aspekty trvalo udržateľného rozvoja poľnohospodárstva, 2001, s. 263-268 ISBN 80-7137-867-4
2. Čáp, J. – Koníř, V.: Družstvá a jejich transformace (komentář zákonné úpravy). SEVT Praha, 1992, s. 10-13, ISBN 80-7049-028-4
3. Demo, M.: Dejiny poľnohospodárstva na Slovensku. Nitra: SPU, 2001, s. 270-283 ISBN 80-7137-894-1
4. Martuliak, P.: 150 years of slovak co-operatives 1845 -1995. Vyd. Agroinštitút Nitra 1995, 158 s., 9 AH. Knižná publikácia. ISBN 80-7139-028-3.
5. Ministerstvo poľnohospodárstva ČSSR: Štátny štatistický úrad a Štatistická ročenka ČSSR 1961
6. Ministerstvo pôdohospodárstva SR: Zelená správa. Bratislava 2001 – 2010

7. Šúbertová, E. : Družstevníctvo v procese globalizácie. Kartprint Bratislava, 2004, 128-129 s., ISBN 80-88870-34-8
-

Kontaktná adresa:

Ing. Daniel Madarász

Katedra práva SPU Nitra, Trieda Andreja Hlinku 2, 94976 Nitra

☎: +421 915 775 860

Email: daniel.madarasz@uniag.sk

Oponent: JUDr. Lýdia Bezáková, CSc.